

Analyse van de ontwikkeling van de broedvogelstand van de Visvijvers Valkenswaard, in de periode 1991-1999

Jan Kolsters

In een tijdsbestek van negen jaar zijn vier broedvogelinventarisaties uitgevoerd in een gedeelte van de viskwekerij in Valkenswaard.

Inleiding

Een reeks van broedvogelinventarisaties kan een beeld geven van hoe een gebied zich ontwikkelt, de zogenaamde interne factoren. Daarbij moet echter rekening worden gehouden met de externe factoren die natuurlijk ook een invloed hebben op de broedvogelstand. Voorbeelden van externe factoren zijn de strengheid van de winter voorafgaand aan het broedseizoen of de situatie in het overwinteringsgebied in geval van trekvogels.

Interne factoren zijn bijvoorbeeld het voedselaanbod in het gebied of het maai-beheer voor het riet. Hoe langer de reeks van inventarisaties voor een gebied is, hoe duidelijker bepaalde trends aangegeven kunnen worden. Voor het onderhavige gebied zijn vier inventarisaties uitgevoerd wat natuurlijk nog niet veel is. Conclusies zullen derhalve met de nodige voorzichtigheid getrokken moeten worden.

Om de conclusies wat robuuster te maken is een analyse uitgevoerd aan de hand van ecologische vogelgroepen. Hierbij zijn de verschillende broedvogels in groepen ingedeeld die ongeveer vergelijkbare eisen stellen aan hun biotoop: 'methode Sierdsema' (Sierdsema 1995).

De inventarisaties zijn uitgevoerd in 1991, 1993, 1996 en 1999. De bedoeling is om elke 3 jaar een inventarisatie uit te voeren zodat een steeds beter beeld verkregen wordt in de tijd en in de tussentijdse jaren ook andere gebieden kunnen worden gevolgd.

Gebiedsbeschrijving

De Valkenswaardse Visvijvers zijn eigendom van Brabants Landschap en worden geëxploiteerd door de Organisatie ter Verbetering van de Binnenvisserij (OVV) door middel van het kweken van vis. Het gebied is niet vrij toegankelijk waardoor een grote mate van rust gewaarborgd is.

Het gebied is gelegen aan weerszijde van de Tongelreep en vormt samen met het Leenderbos, Valkenhorst, de Grote Heide en het golfterrein een zeer groot bosrijk gebied tussen de dorpen Waalre, Aalst, Heeze, Leende en Valkenswaard.

Het onderzochte gebied betreft het vijvercomplex ten oosten van de Tongelreep, waar meer dan twintig kweekvijvers liggen. Het is ook weer in 1999 evenals de voorgaande jaren (1991, 1993 en 1996) geïnventariseerd op broedvogels.

Het geïnventariseerde gebied beslaat een oppervlakte van ongeveer 200 ha. en bestaat uit de volgende terreintypen:

Open water:	56 ha.
Bos:	50 ha.
Agrarisch:	9 ha.
Overige, vnl. Moeras:	85 ha.

De ligging van de verschillende terreintypen is weergegeven in figuur 1.

Werkwijze

Omwille van de vergelijking tussen de verschillende onderzoeksjaren zijn steeds dezelfde soorten geïnventariseerd als in het eerste onderzoeksjaar. Alleen zijn de Rietgors en de Kleine Karekiet in de loop der jaren toegevoegd omdat deze soorten karakteristiek zijn voor het biotoop en derhalve zeer bruikbaar voor de analyses. De inventarisatie is uitgevoerd volgens de 'uitgebreide territoriumkartering' en de interpretatie van de waarnemingen is geschied conform de handleiding van SOVON: "Broedvogels inventariseren in proefvlakken".

De inventarisatie werd steeds uitgevoerd door vier tot zeven personen. Per onderzoeksjaar zijn zo'n 170 uur aan veldwerk besteed verdeeld over ongeveer 25 bezoeken per jaar. Het merendeel van de bezoeken werd in de vroege ochtend gebracht terwijl het gebied jaarlijks vier tot vijf keer 's avonds of 's nachts werd bezocht.

Figuur 1: De verschillende terreintypen in het geïnventariseerde gebied.

Niet geïnventariseerd zijn de volgende, vaak algemene soorten:

Wilde Eend	Fazant	Waterhoen	Meerkoet	Kievit	Houtduif
Turkse Tortel	Koekoek	Gierzwaluw	Veldleeuwerik	Boerenzwaluw	Witte Kwikstaart
Winterkoning	Heggenus	Roodborst	Merel	Zanglijster	Tuinfluitter
Zwartkop	Tjiftjaf	Fitis	Goudhaantje	Staartmees	Matkop
Pimpelmees	Koolmees	Ekster	Kauw	Zwarte Kraai	Spreeuw
Huismus	Ringmus	Vink	Groenling	Kneu.	

Tabel 1: Totaal aantal vastgestelde territoria in de vier onderzoeksjaren.

Soort	Jaar	1991	1993	1996	1999
Dodaars		20-21	23	27	25
Fuut		13-15	11-12	18	20
Geoorde Fuut		0-1	4	5	4
Roerdomp		2	1	3	2
Knobbelzwaan		1	1	4	10
Grauwe Gans		-	-	-	5
Nijlgans		-	1	1-2	1
Krakeend		5	14	13	18
Wintertaling		6	3	6	2
Zomertaling		-	-	1	3
Slobeend		5	12	5	8
Tafeleend		17	31	19	36
Kuifeend		7	17	29	20
Wespendief		-	-	1	-
Bruine Kiekendief		1	1	1	1
Havik		1	1	0-1	1
Sperwer		-	1	-	-
Buizerd		-	2	1	1-2
Patrijs		-	-	1	-
Waterral		6-7	7	17	13
Kleine Plevier		-	-	1	2
Kievit		3-4	3	1	1
Houtsnip		-	0-1	-	-
Holenduif		3-4	3	1	3
Zomertortel		0-1	2	1	-
Bosuil		1	3	6	3
IJsvogel		-	1	-	1
Groene Specht		-	2	1	1
Zwarte Specht		0-1	1	1-2	2
Grote Bonte Specht		19-22	14-15	13	20
Kleine Bonte Specht		0-1	1	2	3
Boomleeuwerik		1	1-2	0-2	-
Boompieper		9	5-7	9-11	15
Blauwborst		14-15	8-9	6-9	12
Gekraagde Roodstaart		1	4-5	4	6
Roodborsttapuit		-	-	1	1
Tapuit		1	-	-	-
Grote lijster		2	2	1	2
Sprinkhaanzanger		2	-	3	1
Rietzanger		-	-	1	1
Bosrietzanger		0-1	1	3	-
Kleine Karekiet		niet geteld	niet geteld	niet geteld	188
Spotvogel		1	-	-	-
Grasmus		-	1	1	1
Fluiter		2	1	2-3	2
Grauwe Vliegenvanger		3	1	2	-
Bonte Vliegenvanger		-	1	-	-
Kuifmees		19-25	19	12	21
Zwarte Mees		7-11	11	8	20
Boomklever		-	-	1	1
Boomkruiper		22	13-14	16	29
Buidelmees		0-1	-	-	-
Wielewaal		1	5	6	6
Barmsijs		0-1	-	-	-
Grote Kruisbek		1	-	-	-
Goudvink		2	-	-	-
Geelgors		-	1-2	5	1
Rietgors		niet geteld	niet geteld	16	25

Resultaten

De aantallen geregistreerde territoria zijn voor ieder onderzoeksjaar weergegeven in tabel 1.

Onderstaand zullen een aantal soort kort besproken worden. Ter verduidelijking is in figuur 2 de nummering van de vijvers aangegeven.

Dodaars

De dichtheid aan Dodaarzen is met 20 tot 27 paar per jaar ongekend hoog voor Kempische begrippen. Wel zien we steeds wat verschuivingen van concentraties. In 1993 lag de grootste dichtheid bij het Greveschutven (vijver 22). In 1996 was vooral vijver 20 favoriet en in 1999 ligt de grootste dichtheid bij vijver 13 en 14.

Fuut

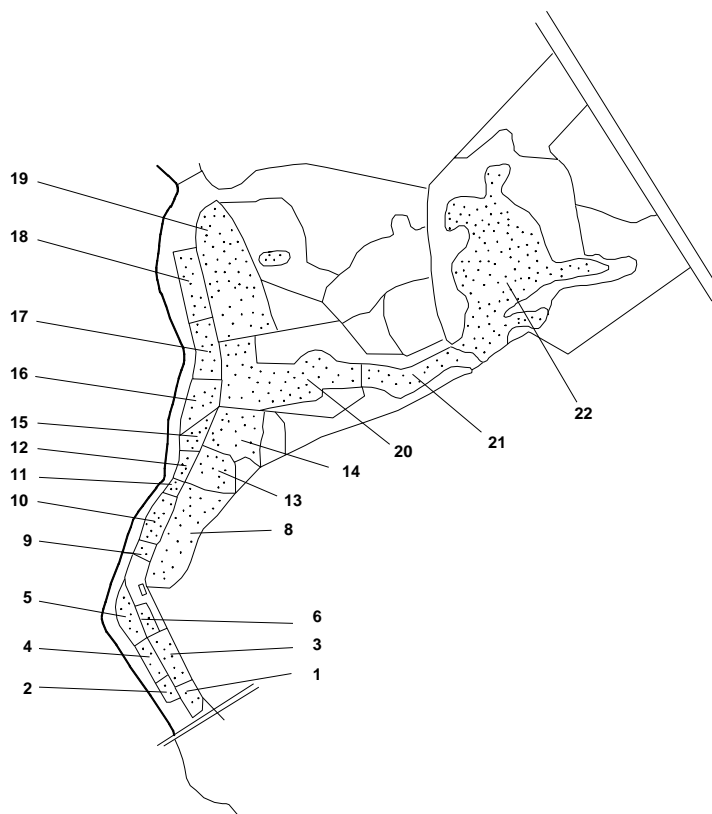
Bij de Fuut is sinds 1993 nog steeds een stijgende lijn te ontdekken. Bij de Fuut is de verschuiving in de concentraties nog wat meer uitgesproken dan bij de Dodaars. In 1993 zagen we een sterke concentratie bij vijver 20. In 1993 was het vooral vijver 19 en in 1996 was plotseling het Greveschutven erg in trek. Ook in 1999 is de bezetting op het Greveschutven weer hoog en ook op vijver 21.

Geoorde Fuut.

Met vier tot vijf paren lijkt de populatie de laatste jaren stabiel. Vijver 20 en 22 (Greveschutven) blijken steeds de voorkeur te genieten.

Roerdomp

Met een tot drie paar plus nog een territorium juist ten westen van de Tongelreep sinds 1993, blijken de visvijvers ook voor de Roerdomp een bolwerk in de Kempen te zijn. Het Greveschutven (vijver 22) blijkt steeds goed voor een of twee territoria. Verder is de noordzijde van vijver 20 al sinds 1993 goed voor jaarlijks een territorium. In 1999 zijn opvallend vaak vliegende exemplaren vastgesteld. In de voorgaande jaren was dat slechts zeer sporadisch het geval. Mogelijk dat in 1999 het beste voedselaanbod wat verder van de favoriete, grote rietkragen gelegen was waardoor voedselvluchten noodzakelijk waren. Vooral de Roerdampen van het Greveschutven zetten regelmatig koers naar het westelijk deel van het gebied.

Figuur 2: Nummering van de kweekvijvers.

Knobbelzwaan.

De Knobbelzwaan is in 1999 ongetwijfeld de revelatie van het gebied. In de jaren 1991 en 1993 is steeds één paar vastgesteld. In 1996 liep dit op tot 4 paar en in 1999 konden maar liefst 10 paren worden genoteerd plus nog één paar juist ten westen van de Tongelreep. Bovendien overzomerden nog zo'n zeven exemplaren op vijver 17.

De broedparen zaten tamelijk diffuus verspreid over het gebied. Wel is het opvallend dat bij slechts één paar jongen zijn waargenomen. Dit was aan de noordzijde van het Greveschutven.

Grauwe Gans

Nog een spectaculaire soort voor de visvijvers. In de drie eerste onderzoeksjaren was de soort niet waargenomen maar in 1999 werden we geconfronteerd met maar liefst 5 paar. Vier paren hadden domicilie gekozen op het Greveschutven en één paar op de, in 1999 zo populaire, vijver 14. De reproductie was bij de Grauwe Gans wel goed. Door minimaal drie paren zijn jongen grootgebracht.

Nijlgans

Ook in 1999 is evenals in 1993 en 1996 weer met zekerheid één paar vastgesteld. Mogelijk

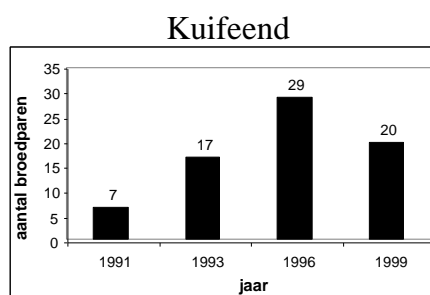
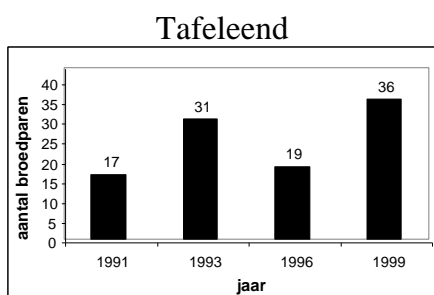
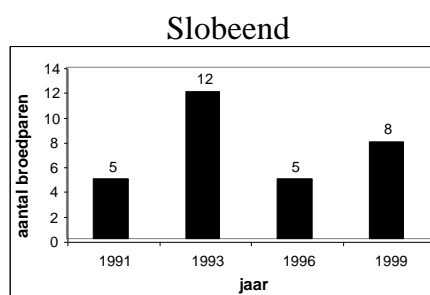
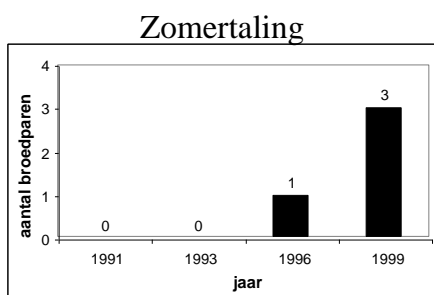
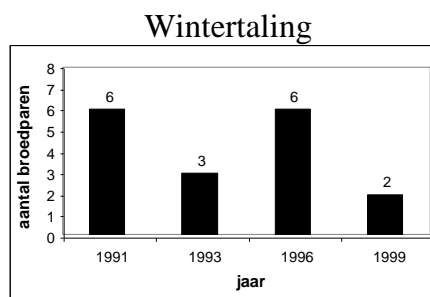
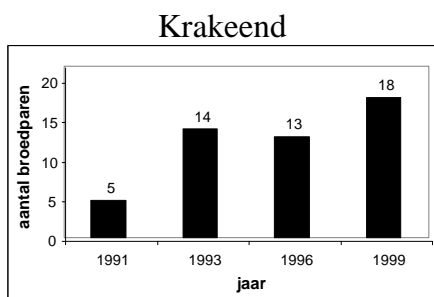

dat weer in de grote Canadese Populieren langs de Tongelreep gebroed is. De waarnemingen concentreerden zich in elk geval in deze buurt. Op 6 augustus werd het paar met 6 jongen gezien op vijver 19.

Krakeend

In 1999 zijn 18 broedparen vastgesteld. Dat betekent dat een aanzienlijk deel van de Kempische populatie op de visvijvers broedt. Het aantal paren is zelfs nog wat hoger dan in voorgaande jaren, zie figuur 3. Het maximale aantal Krakeenden dat is waargenomen is 89 exemplaren op 12 juni. Ook vroeg in het voorjaar zijn de aantallen vrij groot. Op 3 april zijn bijvoorbeeld 71 exemplaren waargenomen. De favoriete vijvers in de broedperioden zijn, evenals in

Figuur 3: Aantal broedparen per eendensort tijdens de onderzoeksjaren.

voorgaande jaren, vijver 19 t/m 22. Dit zijn de wat grotere vijvers waarvan de brede rietkragen volop dekking bieden. Van drie paren zijn in 1999 jongen waargenomen.

Wintertaling

Van de Wintertaling zijn in 1999 maar twee paren vastgesteld. Van één paar zijn jongen gezien en wel op 1 juli op het Greveschutven. Het aantal Wintertalingen was in het vroege voorjaar ook wat minder hoog dan in andere jaren. Het maximum was 25 exemplaren (14 ♂♂ en 11 ♀♀). Wellicht dat door het natte voorjaar van 1999 genoeg andere gebieden in de omgeving geschikt waren.

Zomertaling

Gezien de grafiek van de vier

onderzoeksjaren (figuur 3) lijkt de Zomertaling in de lift te zitten. Met drie paren in 1999 hebben we op de visvijvers ook voor de Zomertaling waarschijnlijk weer een belangrijk deel van de Kempische populatie gehuisvest. Het maximale aantal dat is waargenomen bedroeg 8 exemplaren (6 ♂♂ en 2 ♀♀) op 24 april. Deze datum valt binnen de datumgrenzen voor deze soort. Het is daarom zeer wel mogelijk dat het aantal van drie paar een ondertelling is, mede gezien de toegankelijkheid van het gebied. We hebben omwille van standaardisatie echter niet van de interpretatiecriteria, zoals vastgelegd in de

SOVON handleiding "Broedvogels inventariseren in proefvlakken", willen afwijken.

Slobeend

Het aantal broedparen van de Slobeend schommelt in de onderzoeksjaren tussen de 5 en de 12. Daarmee valt het aantal van 8 in 1999 niet uit de toon. De grote aantallen Slobeenden in het vroege voorjaar van 1996 (tot 187 exemplaren op 13 april) waren in 1999 niet aanwezig. Het maximale aantal in 1999 was 20 exemplaren (12 ♂♂ en 8 ♀♀) op 9 april. Daarmee lijkt 1996 een uitzondering te zijn op de andere onderzoeksjaren. Ook hieraan kan het droge voorjaar van 1996 weer debet zijn geweest.

Tafeleend

In het onderzochte gebied was na de Wilde Eend, de Tafeleend de talrijkst broedende eend in 1999. Ook bij de Tafeleend schommelen de aantallen behoorlijk en het aantal van 36 broedparen is het hoogste wat tot nu toe in de onderzoeksjaren is aangetroffen. Bij 5 paren zijn jongen gezien.

Kuifeend

Met 20 broedparen zit ook het aantal Kuifeenden aardig op het gemiddelde over de voorgaande inventarisaties. Naast de grotere vijvers 19 t/m 22 was in 1999 ook vijver 14 erg in trek bij de Kuifeend. Dit gold overigens ook voor de Dodaars, Krakeend, Tafeleend, Zomertaling en Slobeend. Al deze soorten hebben kleine waterdieren op hun menu staan.

Bruine Kiekendief

Ook in 1999 is de Bruine Kiekendief weer regelmatig waargenomen; zes keer maar liefst, waarvan drie keer tussen de datumgrenzen. Op grond hiervan moeten we een territorium aannemen. Of er ook werkelijk gebroed is, is twijfelachtig omdat het steeds om de waarneming van een vrouwtje ging.

Op 5 maart werd het vrouwtje gezien op een nest van een Meerkoet bij vijver 18. Zes eieren waren door het vrouwtje Bruine Kiekendief al stuk gemaakt en drie waren nog heel.

Havik

De grote mate van rust bij de visvijvers in Valkenswaard schijnt de Havik goed te bevallen. Evenals in voorgaande onderzoeksjaren werd weer gebroed in

hetzelfde dennenbos in het noordelijk deel van het gebied. Ook juist buiten het gebied, ten zuidoosten van het Greveschutven bevond zich een bezet nest. Op dit laatste nest stonden op 1 juni minimaal twee jongen (waarneming vanaf de grond).

Op het nest in een Grove Den in het noordelijk deel van het gebied was op 19 maart de nestrand reeds opgebouwd met verse takken. Op 9 april lagen er twee eieren in het nest en bij de controle op 24 april bleek het voltallig legsel uit 3 eieren te bestaan. De eerste poepspetters onder het nest werden op 21 mei gevonden. Op 1 juli waren de jongen uitgevlogen en had de cirkel met poepspetters een straal van 5½ m bereikt. Op 6 augustus zijn nog twee onvolwassen vogels waargenomen ten oosten van het Greveschutven en één ten oosten van vijver 19.

Buizerd

Gespreid over het seizoen en over het gebied zijn behoorlijk veel waarnemingen (28) van Buizerds verzameld. De interpretatie van waarnemingen bij de Buizerd is echter geen sinecure. Met betrekking tot deze problematiek zijn de laatste jaren door Vogelwerkgroep de Kempen interessante gegevens verzameld (van Kessel & Kolsters 1998). De relatie tussen waarnemingen en nesten is niet altijd duidelijk. Één nest werd in 1999 gevonden in het dennen-perceel in het noorden. Hierover bestaan dus geen misverstanden. Een tweede territorium werd vermoed in een dennenbos in het noord-oostelijk deel van het gebied. Reeds op 19 maart vloog hier een exemplaar van een nest af. Ook werd hier lopende het seizoen nog een paar keer een cirkelende Buizerd waargenomen en ook alarmerende exemplaren. Bij het nest zelf is geen activiteit meer waargenomen. Dit alles bij elkaar heeft ons doen besluiten hier een waarschijnlijk territorium van te maken.

Waterral

Na de spectaculaire toename van het aantal Waterrallen-territoria in 1996 waarbij er 17 geteld werden, is het aantal in 1999 weliswaar minder hoog maar met 13 territoria nog steeds zeer behoorlijk voor Kempische begrippen. Vooral het Greveschutven bleek met 9 territoria weer erg in trek. Dit aantal is gelijk aan dat van 1996. In 1996 waren ook de rietkragen van vijvers 20 en 21 sterk bezet met 5 territoria. In 1999 werd hier slechts één territorium

vastgesteld. Vijver 19 bleef met twee territoria ten opzichte van 1996 stabiel.

Kleine Plevier

Leeggelaten vijvers in het onderzochte gebied, blijken een grote aantrekkingskracht te hebben op Kleine Plevieren. Toen begin juni 1999 vijver 19 aan de oostkant begon droog te vallen hoefden we niet lang te wachten op de eerste Kleine Plevieren. Twee paren waren steeds aanwezig en er werd druk gebaltst. Jongen zijn niet waargenomen. In 1996 werd voor het eerst een paar (met jongen) vastgesteld.

Kleine Bonte Specht

Nog steeds is een stijgende lijn te ontdekken voor de Kleine Bonte Specht in het gebied. Drie territoria werden onderscheiden in 1999. De trefkans voor de Kleine Bonte Specht is laag en meestal moet men al blij zijn met één waarneming per territorium. Dit gold ook dit jaar weer voor de territoria in het zuiden en oosten. Het paartje in het noordwesten was dit jaar wat luidruchtiger waardoor hier 4 waarnemingen konden worden geregistreerd.

Boompieper

Ook de Boompieper zit in de lift bij de visvijvers. Vooral het centrale noordelijke deel is dicht bezet. Enerzijds komt dit door een kaalslag die recentelijk heeft plaatsgevonden ten westen van het Greveschutven en anderzijds door het meer open karakter dat het dennenbos in het centrale noordelijke deel krijgt. Voor het eerst in de onderzoeksperiode herbergt dit perceel Boompiepers en wel drie paar.

Blauwborst

In het verslag van 1996 werd een dalende tendens voor de Blauwborst gemeld. Welnu, de situatie in 1999 lijkt weer wat rooskleuriger. De grootste concentratie bevond zich nu ten westen en noordoosten van het Greveschutven. Ook in het westelijke deel van het onderzoeksgebied werden twee 'nieuwe' territoria gevonden. Het is zaak deze soort te blijven volgen om zodoende een inzicht te krijgen of er werkelijk van een dalende tendens sprake is (met een oplevinkje in 1999) of dat de jaarlijkse fluctuaties groot zijn en de vermeende dalende tendens tot toeval berust.

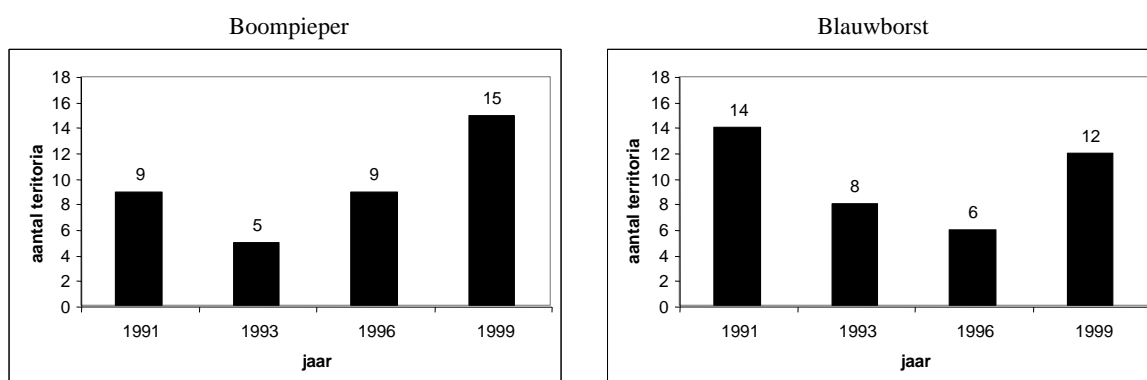
Gekraagde Roodstaart

Weer een soort die het goed doet op de visvijvers. De zes geregistreerde territoria zijn het hoogste aantal gedurende de onderzoeksperiode. Ook hier weer zit het verschil met de voorgaande jaren in het dennenbos in het centrale noordelijke deel. Dit perceel begint zich steeds beter te ontwikkelen voor een soort als de Gekraagde Roodstaart. De vele dode bomen die blijven staan of liggen zijn hier zeker debet aan.

Roodborsttapuit

Evenals in 1996 kon ook in 1999 weer een territorium worden opgetekend. Echter wel op een andere plaats. Het paar bevond zich op het verruigende graslandje ten zuiden van het Greveschutven. Al een paar jaar kan zich hier een vegetatie ontwikkelen van ruigtekruiden. Dit vertaalt zich in de aanwezigheid van een groot aantal insecten. Op het heideveldje in het uiterste noordoosten van het gebied was op 3 april ook een paartje aanwezig. Later is dit paartje echter hier niet meer waargenomen.

Figuur 4: Aantalsverloop (zekere territoria) voor de Boompieper en de Blauwborst gedurende de onderzoeksperiode.

Sprinkhaanzanger

Slechts één territorium kon worden vastgesteld in 1999, terwijl er in 1996 nog drie werden geregistreerd. In 1993 was echter weer geen territorium aanwezig en in 1991 twee. Het territorium van 1999 was ook bezet in 1991 en 1996 en wel ten oosten van vijver 19.

Rietzanger

Van de Rietzanger werd ook in 1999 weer één territorium vastgesteld, evenals in 1996. Het territorium bevond zich ook op exact dezelfde plaats als toen.

Op 3 april werd ook een zingend exemplaar aangetroffen ten oosten van vijver 19. Hier konden later echter geen waarnemingen meer aan worden toegevoegd.

Bosrietzanger

In 1996 konden we nog drie territoria intekenen. In 1999 is dat aantal gedaald tot nul. Er is toen tijdens het veldwerk geen enkele waarneming van de Bosrietzanger gemeld. In 1991 en 1993 bevond zich telkens één territorium in het gebied.

Kleine Karekiet

De Kleine Karekiet is door ons in 1999 kwantitatief geïnventariseerd. Om een goed beeld te krijgen van de aantallen in een gebied als de visvijvers moet hier behoorlijk wat tijd ingestoken worden. Bovendien wordt bij een passieve inventarisatie de soort zwaar onderteld (Heijnen 1995). Daarom is tijdens een aantal veldbezoeken een actievere methode toegepast. Deze methode houdt in dat er met opzet wat opzichtig door het riet gelopen wordt of er wordt regelmatig in de handen geklapt. Deze "V&H" methode (verstoor en hoor) zorgt vaak voor een enorm

Figuur 5: Territoria Kleine karekiet in 1999.

- = schematische weergave van de grotere rietvelden
- = territorium Kleine karekiet

karekietenconcert waarbij blijkt dat sommige territoria maar een paar vierkante meter groot zijn. Alleen op deze manier komt de werkelijke dichtheid van Kleine Karekieten aan het licht. De grootste dichtheden worden bereikt op de grens van water en riet. Midden in grotere rietvelden is de dichtheid beduidend lager, zie figuur 5.

Fluiter

Het kleine hoogopgaande loofbosje ten noorden van het Greveschutven was in 1999, evenals in 1996, weer goed voor een territorium. Ook ten zuidoosten van het Greveschutven kon nog een territorium worden ingetekend. Dit territorium is een grensgeval en strekt zich waarschijnlijk ook uit over het loofbos grenzend aan het onderzoeksgebied (Valkenhorst). Het territorium in de uiterste noordwesthoek van het gebied, dat in alle voorgaande onderzoeksjaren bezet was, bleef dit jaar 'fluiterloos'.

Kuifmees

Het lijkt er op dat de afname van het aantal Kuifmezen in 1996 een tijdelijke inzinking is geweest tengevolge van de koude- en vooral langdurige winter van 1995/1996. In 1999 was het aantal weer op hetzelfde niveau als in 1991 en 1993. Opvallende is de hoge dichtheid in het dennenbos centraal in het noorden van het gebied.

Zwarte Mees

Bij de Zwarte Mees zijn de aantallen in 1999 opvallend hoog (20 territoria tegenover 7 tot 11 in de voorgaande jaren). Het voorkomen van de Zwarte Mees is veel meer geconcentreerd dan bij de Kuifmees. Vooral in 1999 valt dat duidelijk op. Er zijn drie clusters waar te nemen nl. ten oosten van het Greveschutven, ten noorden van vijver 21 en het Dennenbos centraal in het noorden van het gebied. Vooral dit laatste perceel heeft in 1999 een hele hoge dichtheid (10 paar).

Boomklever

Ook in 1999 weer één paar Boomklevers, evenals in 1996. In de jaren daarvoor zijn geen Boomklevers waargenomen. Het territorium van 1999 bevond zich nagenoeg op dezelfde plaats als in 1996. Op 1 juli was een paartje Boomklevers druk aan het foerageren op het rieten dak van het woonhuis in het gebied.

Boomkruiper

Met 29 paar hebben we in 1999 het hoogste aantal gedurende de onderzoeksperiode. Direct langs de Tongelreep, waar de Canadese populieren een grote aantrekkingskracht op de Boomkruipers uitoefenen, vinden we nu weer dezelfde dichtheid als in 1991. In de tussenliggende jaren was de dichtheid hier wat lager met een dieptepunt in 1993. Toen werden direct langs de Tongelreep maar drie territoria

aangetroffen tegen negen in 1991, zes in 1996 en acht in 1999.

In de bospercelen is de dichtheid in 1999 ook groter dan in de andere onderzoeksjaren. Ook hier zal het vele dode hout waarschijnlijk weer een rol spelen.

Wielewaal

De Wielewaal was in 1999 weer met 6 paar aanwezig. Dit was ook het geval in 1996. Bijna alle territoria lagen in 1999 direct langs de Tongelreep.

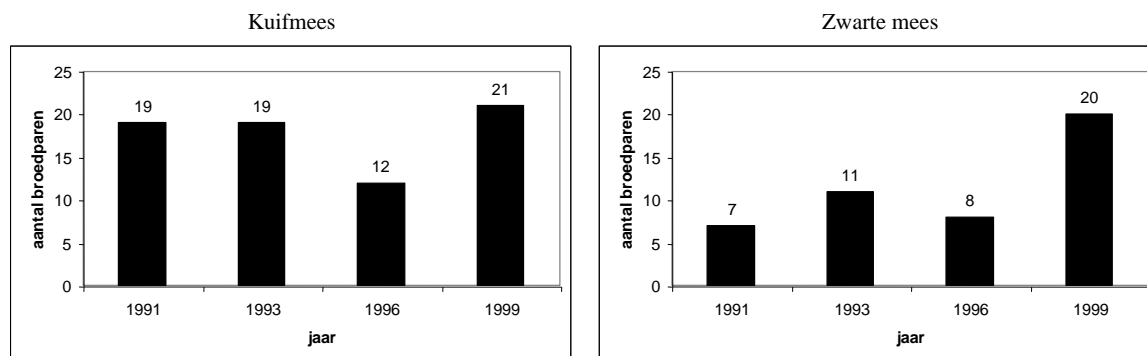
Geelgors

In 1996 maakten we nog melding van een opmerkelijke toename ten opzichte van de voorgaande jaren. Dat was natuurlijk ook zo, maar interessant is de vraag of die toename trendmatig is of dat het slechts een uitschieter was in dat bepaalde jaar. Gezien het ene territorium binnen het gebied in 1999 lijkt 1996 dus inderdaad een uitschieter te zijn geweest. Het territorium in 1999 lag weer op het heideveldje ten noordoosten van het Greveschutven. Ten zuidoosten van het Greveschutven, waar in 1996 nog twee territoria werden vastgesteld, was vroeg in het voorjaar ook een zingend mannetje aanwezig. Echter na 19 maart is hier geen Geelgors meer waargenomen.

Rietgors

Bij de Rietgors lag het aantal in 1999 veel hoger dan in 1996 (25 respectievelijk 16 paar). Aangezien de Rietgors in 1999 pas voor de tweede keer geïnventariseerd is, is er over de verschillen nog niet veel te zeggen.

Figuur 6: Aantal zekere territoria van de Kuifmees en de Zwarte Mees gedurende het onderzoek.

Analyse aan de hand van ecologische vogelgroepen

Evenals in de rapportage over 1996 (Kolsters & Wouters 1997) zal hier een analyse worden uitgevoerd aan de hand van ecologische vogelgroepen. Deze methode is beschreven in het Staatsbosbeheer/SOVON rapport "Broedvogels en beheer" (Sierdsema 1995). Voor de analyse wordt een minimaal oppervlak van 50 ha. aanbevolen. Kleine oppervlakken geven 'een onrustig' beeld omdat de invloeden van buiten het gebied te groot worden. Als bij een klein oppervlak een bepaalde vogel juist buiten dit gebied broedt of juist erbinnen dan maakt dit een groot verschil omdat de aantallen in kleine gebieden laag zijn. Bij grote gebieden is het randeffect veel kleiner.

In het onderzochte gebied komen eigenlijk maar twee habitats in aanmerking voor deze analyse, namelijk het moeras met open water, wat samen 150 ha. omvat en het bos wat met 50 ha. dus maar net aan de minimale oppervlakte voldoet.

De analyse houdt in dat het bepaalde deelgebied vergeleken wordt met een referentie. Deze referentie is geen echt bestaand gebied maar hierin zijn de gegevens van een aantal referentiegebieden gecombineerd. De referentiegebieden zijn wel bestaande terreinen waarvan wordt aangenomen dat ze een relatief goed ontwikkelde broedvogelbevolking bezitten (Sierdsema 1995) en waarin dus ook daadwerkelijke broedvogelinventarisaties zijn uitgevoerd..

De referentie geeft dus eigenlijk een goed ontwikkelde broedvogelsamenstelling weer in een bepaald biotoop. Als het onderzochte gebied, zoals hier de Visvijvers Valkenswaard, nu vergeleken wordt met de referentie, krijgt men een indruk van hoe goed de broedvogelbevolking ontwikkeld is. De vergelijking met de referentie kan gedaan worden aan de hand van ecologische vogelgroepen. Een ecologische vogelgroep is een groep van broedvogelsoorten die ongeveer vergelijkbare eisen stellen aan hun biotoop (Sierdsema 1995).

Het verband tussen de aanwezige broedvogelbevolking en de terreinkenmerken wordt daardoor overzichtelijker en ten tweede gaat het toeval een minder grote rol spelen. Van veel soorten broeden soms maar een klein aantal in het gebied. En het is best mogelijk dat zo'n soort om de een of andere reden eens een jaar niet in het gebied broedt.

Door nu soorten die ongeveer dezelfde biotoopeisen bij elkaar te nemen worden dit soort situaties minder dominant en worden de vergelijkingen tussen de verschillende onderzoeksjaren robuuster.

Een eenvoudige methode is om per ecologische vogelgroep te kijken hoeveel soorten van die groep voorkomen en wat voor dichtheden worden bereikt, beide ten opzichte van de referentie.

Dit kan voor de verschillende onderzoeksjaren worden gedaan en zo kunnen bepaalde trends zichtbaar worden gemaakt. De analyse wordt uitgevoerd met het computerprogramma AVIS wat speciaal ontwikkeld is voor deze analyse (Sierdsema en Engbers 1996).

Vogels van open water

Deze eerste vergelijking is uitgevoerd voor vogels van open water.

De ecologische vogelgroepen voor open water zijn de volgende (Sierdsema 1995):

Dodaars-groep met als belangrijkste biotoopeisen: voedselarm tot matig voedselrijk open water. Deze groep omvat de volgende soorten: Dodaars, Geoorde Fuut, Wintertaling en Zwarte Stern.

Slobeend-groep met de belangrijkste biotoopeisen: kleinschalig, ondiep (matig) voedselrijk open water. Hierin zitten: Roodhalsfuut, Grauwe Gans, Smient, Krakeend, Pijlstaart, Zomertaling, Slobeend, Krooneend, Tafeleend, Vissdief en IJsvogel.

Kuifeend-groep met de belangrijkste biotoopeisen: voedselrijk open water. Hierbij horen Fuut, Knobbelzwaan, Canadese Gans, Brandgans, Nijlgans, Bergeend, Mandarijneend, Wilde Eend, Kuifeend en Meerkoet.

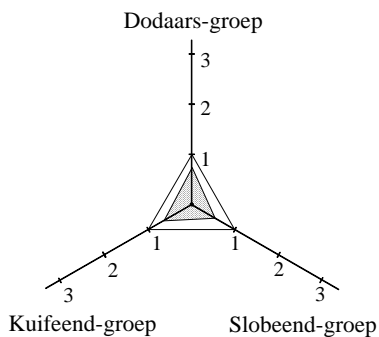
Van de Kuifeend-groep zijn de Wilde Eend en de Meerkoet niet geïnventariseerd. In de analyse worden dan automatisch deze soorten ook in de referentie niet meegenomen, anders zou de vergelijking natuurlijk mank gaan.

De resultaten voor wat betreft het aantal soorten ten opzichte van de referentie en de voorkomende dichtheden ten opzichte van de referentie zijn weergegeven in figuur 7. Voor wat betreft het aantal soorten (linkerzijde) kunnen we constateren dat de deze nagenoeg gelijk zijn aan de referentie, vooral de drie laatste onderzoeksjaren. De index is namelijk voor iedere groep nagenoeg gelijk aan 1.

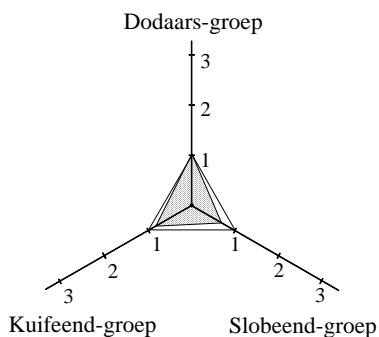

Figuur 7: Soortenaantal en dichtheid per ecologische vogelgroep van vogels van open water op de Valkenswaardse Visvijvers, geanalyseerd per onderzoeksjaar.

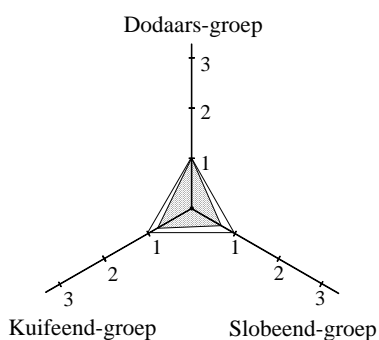
AANTAL SOORTEN

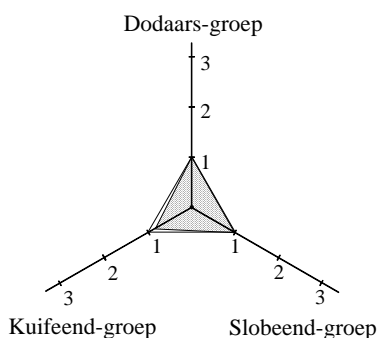
1991

1993

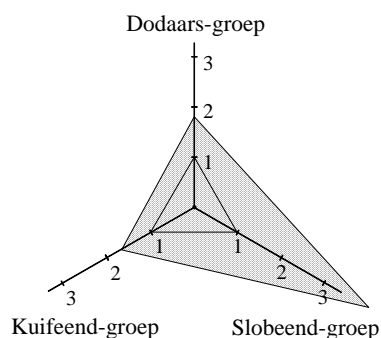
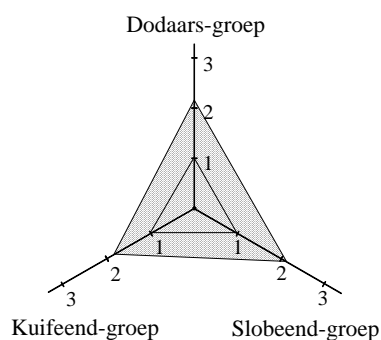
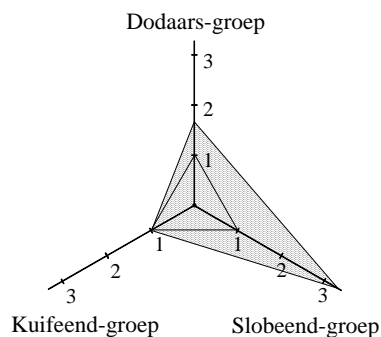
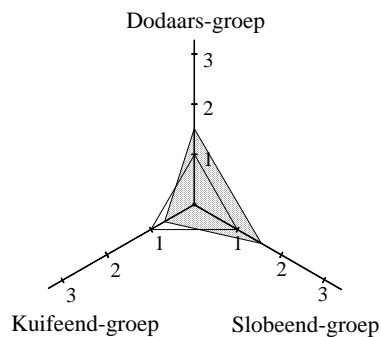
1996

1999

Dit betekent dus dat voor alle drie de ecologische vogelgroepen van open water de Valkenswaardse Visvijvers beschouwd mogen worden als 'goed ontwikkeld'.

DICHTHEID

Kijken we nu naar de dichtheden voor de verschillende ecologische vogelgroepen dan zien we dat deze de dichtheden in de referentie, die zoals gezegd een goed

ontwikkeld gebied voor de betreffende groep voorstelt, vaak overtreft. In de laatste twee onderzoeksjaren is dit voor de Dodaars-groep en Kuifeend-groep zelfs het dubbele en voor de Slobeend-groep nota bene bijna het viervoudige in 1999.

Deze dichtheden zijn dus echt uitzonderlijk voor Nederlandse begrippen. Het feit dat het hier een viskwekerij betreft is hier waarschijnlijk de oorzaak van. De voedselsituatie (visstand zelf en de voedselomstandigheden voor de vissen) zijn bij zo'n kwekerij onnatuurlijk hoog. Voor de vogels van open water heeft dit blijkbaar een zeer gunstige uitwerking.

Gezien de hoge score van alle drie de ecologische vogelgroepen is het niet ondenkbaar dat soorten uit die groepen die nu nog niet op de Visvijvers Valkenswaard broeden, zich hier gaan vestigen. Hierbij kunnen we denken aan Zwarte Stern (die waarschijnlijk alleen broedgelegenheid mist), Pijlstaart en Mandarijneend. Al deze soorten zijn hier ook reeds waargenomen tijdens de onderzoeken.

Alle watervogels

Een andere manier van vergelijken is die van alle watervogels met de referentie. In feite komt het er op neer dat de drie groepen bij elkaar worden gevoegd en dat de totale watervogelgroep vergeleken wordt met de referentie. Ook hier wordt dan de referentie weer op 1 gesteld wat dus in feite staat voor een goed ontwikkeld gebied voor vogels van open water. Deze vergelijking is weergegeven in figuur 8.

We zien ook hier weer dat de aantallen soorten weer dicht in de buurt van de index 1 terecht komen, terwijl de dichtheid die van de referentie ver overschrijdt. Bovendien zien we voor beide facetten een stijgende tendens. Blijkbaar wordt het gebied nog steeds aantrekkelijker voor de vogels van open water.

Kritische en kenmerkende soorten

Op dezelfde manier als in figuur 8 is ook nog een andere analyse mogelijk. Deze methode geeft wellicht een nog beter beeld van het gebied als biotoop voor watervogels en ook van de potenties van het gebied voor de toekomst. In deze analyse wordt namelijk de veeleisendheid van de verschillende vogelsoorten meegenomen en ook het feit of een vogelsoort kenmerkend is voor een bepaald biotoop.

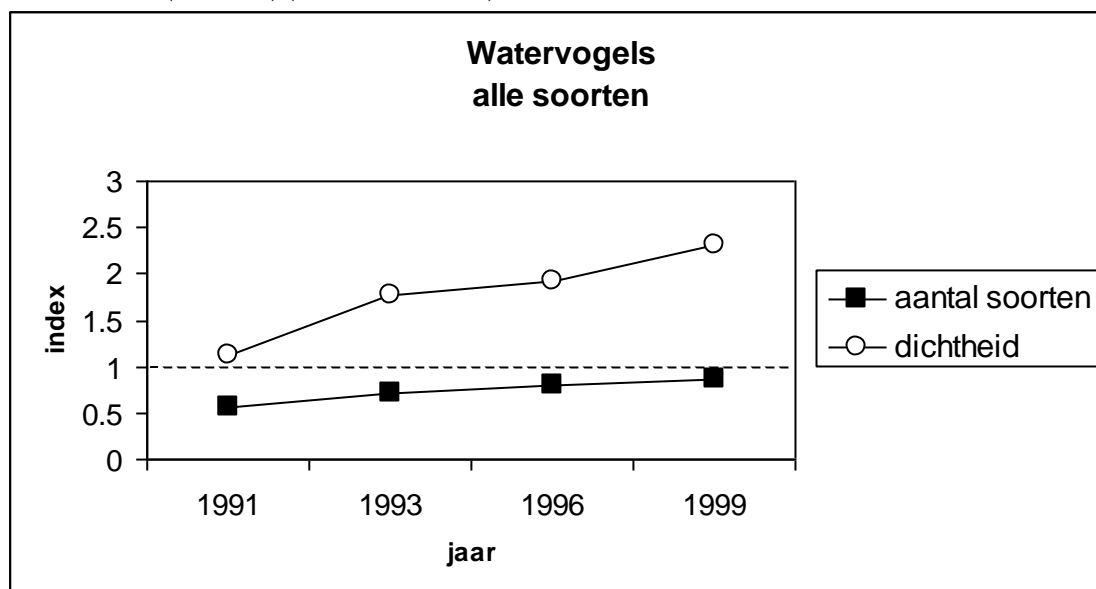
Wat de kieskeurigheid betreft is voor alle vogelsoorten een maat aan te geven. Als een soort weinig eisen stelt aan een gebied (weinig kritisch dus) dan krijgt die een lage score. Als een soort hoge eisen stelt, krijgt die soort een hoge score.

De laagste score is een "1". Voor de watervogels moeten we hierbij aan soorten denken als Meerkoet of Wilde Eend.

De volgende groep worden vrij kritische soorten genoemd en krijgen de score "2". Hierbij moeten we in voor watervogels denken aan soorten als Krakeend, Slobeend of Kuifeend.

De score "3" is voor de kritische soorten zoals Geoorde Fuut, Zwarte Stern of IJsvogel.

Figuur 8: Vergelijking van alle op de Valkenswaardse Visvijvers voorkomende watervogelsoorten met de referentie (index=1) (Sierdsema 1995).

De volgende groep zijn de zeer kritische soorten die de score "4" krijgen en hieronder vallen bijvoorbeeld het Woudaapje en de Grote Zilverreiger.

De laatste groep zijn zeer kieskeurige soorten die in Nederland uitgestorven zijn. Tot deze illustere groep met score "5" horen bijvoorbeeld Kraanvogel, Zwarte Ooievaar en Zearend.

Voor een analyse van een gebied voor wat betreft de veeleisendheid zijn vooral de vrij kritische soorten van belang. Deze geven een goed beeld van de gesteldheid van een bepaald terrein. Bij erg kritische soorten is de kans dat een soort aanwezig is in een geschikt biotoop vaak erg klein. Dit kan berusten op toeval of omdat een bepaald soort voedsel niet aanwezig is. Een voorbeeld is in dit geval het Woudaapje. Er zijn jaren dat de soort in dit gebied broedt maar juist niet in de jaren dat wij hier onderzoek hebben gedaan.

Vrij kritische soorten als Dodaars, Wintertaling en Waterral broeden jaarlijks in het gebied en zijn daardoor geschikter voor een analyse. In de praktijk blijken de (vrij) kritische soorten, met score "2" en "3" het beste geschikt voor het bepalen van de mate van ontwikkeling van een gebied.

Het andere facet is de kenmerkendheid van soorten. Kenmerkende soorten zijn broedvogels die typerend zijn voor één of

een beperkt aantal terreintypen, waar de soort een (veel) hogere presentie en/of dichtheid bereikt dan elders. De aan- of afwezigheid van kenmerkende soorten zegt veel over de kwaliteit (mate van ontwikkeling) van het terreintype (Flade 1994).

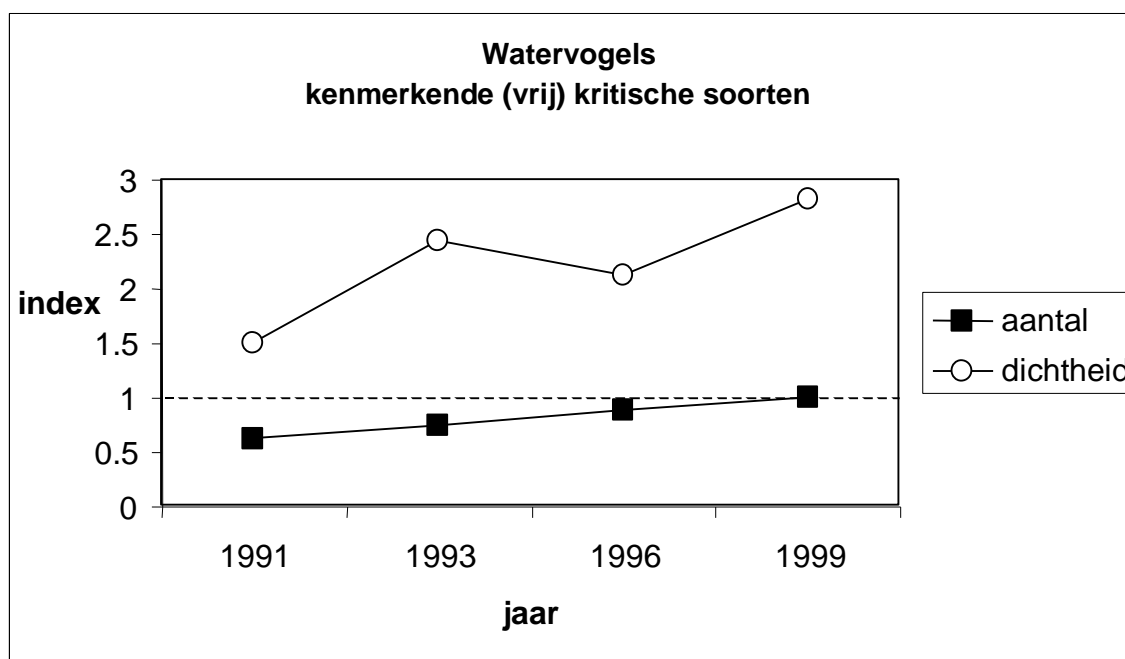
Door nu een combinatie te maken van de kenmerkendheid en veeleisendheid van de (vrij) kritische soorten en deze te vergelijken met de referentie, wordt een goed beeld verkregen van de mate van ontwikkeling van een gebied.

Als daarbij een reeks van inventarisaties over verschillende jaren wordt opgebouwd, krijgen we ook nog een trend te zien. Op die manier kan een gebied "bewaakt" worden en kunnen eventuele beheersmaatregelen worden genomen waarvan het effect ook weer kan worden aangetoond.

In figuur 9 is voor de (vrij) kritische, kenmerkende soorten van open water de vergelijking met de referentie (voedselrijke vennen in goed ontwikkelde gebieden in Nederland) weergegeven.

Wat ook hier opvalt is dat de dichtheden voor de kenmerkende, (vrij) kritische soorten zeer hoog scoren. Verder lijkt er voor zowel het aantal soorten als de dichtheid uit deze categorie, een stijgende tendens te bestaan. Ook dit biedt perspectief voor de toekomst.

Figuur 9: Vergelijking van de kenmerkende, (vrij) kritische soorten van open water van de Valkenswaardse Visvijvers met de referentie (voedselrijke vennen) in de onderzoeksjaren.

Rietvogels

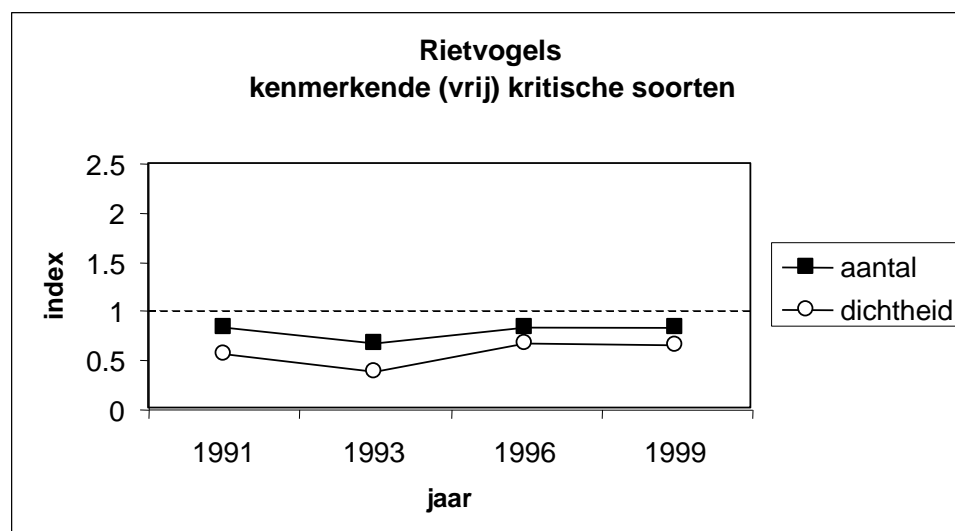
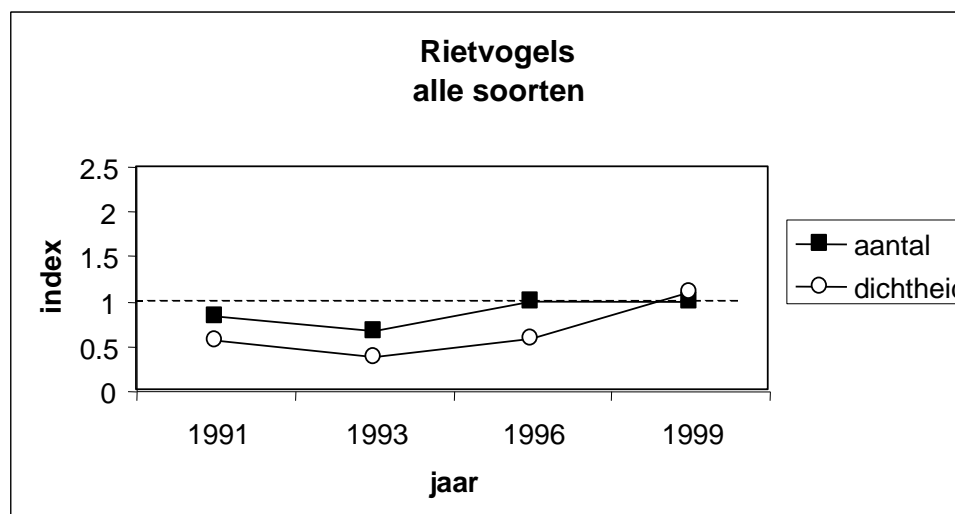
Voor de rietvogels is een zelfde soort analyse te maken als voor de vogels van open water. Ook hier is een totaaloverzicht voor alle rietvogels te maken. Dit is weer gedaan voor alle soorten en daarnaast voor de kenmerkende, (vrij) kritische soorten van het rietland.

Beide vergelijkingen met de referentie zijn weergegeven in figuur 10. We zien in deze figuur dat hier de kritische soorten juist wat lager scoren dan wanneer alle soorten in de analyse betrokken worden. Weliswaar zijn de scores wat minder spectaculair dan voor de vogels van open water maar toch zijn ze relatief hoog.

Opvallend is dat bij de rietvogels de index voor de dichtheden meestal wat lager ligt dan voor het aantal soorten. Bij de vogels van

open water was dit omgekeerd. De ene keer dat de index van de dichtheden hoger ligt is in 1999 in de bovenste grafiek. Dit moet op het conto van de Kleine Karekiet worden geschreven. De Kleine Karekiet is in 1999 voor het eerst gekarteerd en het aantal was ongeveer 30% hoger dan bij de referentie. Hierdoor komt de dichtheid hoger te liggen.

Figuur 10: Vergelijking van de rietvogels van de Valkenswaardse Visvijvers met de referentie (rietland). Boven voor alle soorten en onder voor de kenmerkende, (vrij) kritische soorten.

Ecologische groepen.

Nu het totaalbeeld voor de rietvogels bekend is, is het natuurlijk ook interessant om te kijken hoe de verdeling is over de verschillende ecologische vogelgroepen, die samen het totaal aan rietvogels vormen.

Dit is voor de verschillende onderzoeksjaren weergegeven in figuur 11. Hierbij moet wel rekening worden gehouden met het feit dat de Rietgors pas vanaf 1996 is gekarteerd en de Kleine Karekiet alleen in 1999.

De volgende ecologische vogelgroepen zijn in het geval van de Valkenswaardse Visvijvers van belang (Sierdsema 1995):

Roerdomp-groep met als biotoopeisen: nat, voornamelijk overjarig rietland. Hiertoe behoren Roerdomp, Woudaapje, Grote Zilverreiger, Purperreiger, Lepelaar, Snor, Kleine Karekiet, Grote Karekiet en Baardmannetje.

Rietzanger-groep met als belangrijkste biotoopeisen: zegge-riet, nat tot verlandend, voornamelijk overjarig. Hierbij horen: Bruine Kiekendief, Waterral, Kraanvogel, Rietzanger en Rietgors.

Porseleinhoen-groep vereist als biotoop: natte lage vegetaties (voornamelijk zeggen; inclusief gemaaid riet) met ondiep water. De vertegenwoordigers van deze groep zijn: Porseleinhoen, Klein Waterhoen, Kleinst Waterhoen, Kwartelkoning, Waterhoen, Watersnip en Waterrietzanger.

Blauwborst-groep met als belangrijkste biotoopeis: verlande rietvegetaties met struikopslag. Daarbij horen: Blauwborst, Sprinkhaanzanger en Krekelzanger.

Rietgors-groep met de biotoopeisen: ruigtes en lage struwelen, veelal nat tot vochtig. Hier zitten in: Blauwborst, Paapje, Sprinkhaanzanger, Krekelzanger en Rietgors.

Het meest opvallend aan figuur 11 is het volledig ontbreken van de Porseleinhoen-groep. Nu is dat niet zo verwonderlijk omdat deze groep nagenoeg alleen zeer zeldzame soorten bevat, met uitzondering van het Waterhoen. Deze soort is weliswaar niet gekarteerd en wordt derhalve in de analyse niet meegenomen (en wordt dus ook bij de referentie buiten beschouwing gelaten), maar is ook niet of nauwelijks waargenomen in het gebied.

Verder is te zien dat de Roerdomp-groep qua aantal soorten steeds gelijk is aan de referentie en dat de dichtheden voor deze groep de laatste twee onderzoeksjaren hoger ligt dan de referentie. Voor een belangrijk deel komt dit op het conto van de Roerdomp zelf. Met twee tot drie paar is de dichtheid erg hoog voor een gebied van 150 ha. Het blijkt dus dat ook in de referentie het aantal soorten in deze groep erg klein is.

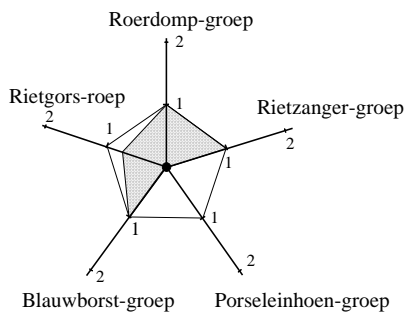
Aangezien het gebied blijkbaar toch aantrekkelijk is voor deze groep geeft dit in de toekomst wellicht mogelijkheden voor de (her)vestiging van Woudaapje, Snor, Grote Karekiet of Purperreiger

Ook de overige groepen zijn goed vertegenwoordigd, zowel qua aantal soorten als dichtheden en dan vooral in de laatste onderzoeksjaren.

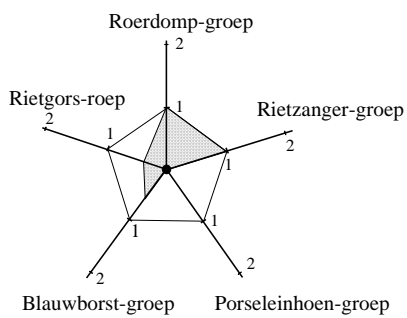
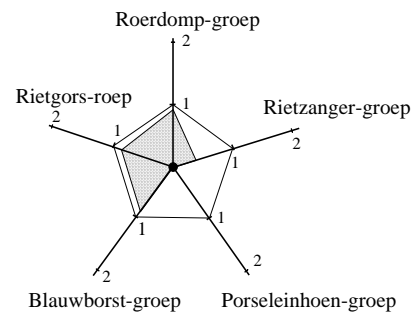
Figuur 11: Soortenaantal en dichtheid per ecologische vogelgroep van rietvogels op de Valkenswaardse Visvijvers, vergeleken per onderzoeksjaar met de referentie.

AANTAL SOORTEN

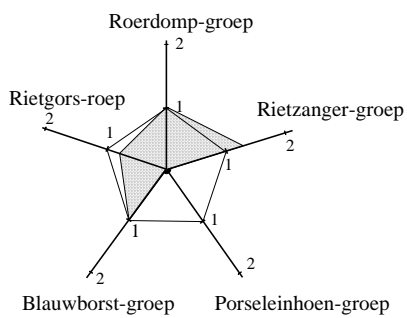
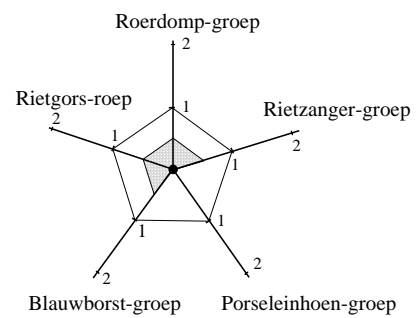

1991

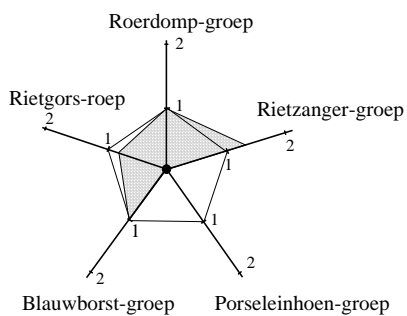
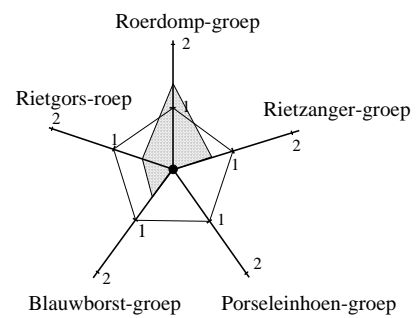
DICHTHEID

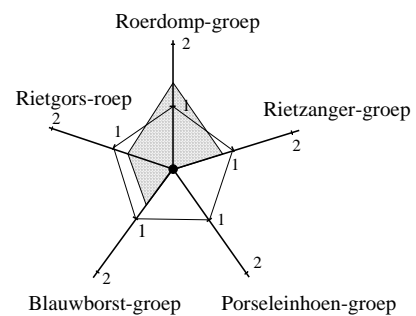
1993

1996

1999

Bosvogels

Voor het bosgedeelte in het gebied zijn de vergelijkingen met referentiegebieden minder zinvol dan voor de water- en rietvogels omdat de oppervlakte vrij gering is. De 50 ha aan bos wordt als minimum oppervlak aanbevolen voor de beschreven analyse (Sierdsema 1995).

Bovendien zijn een vrij groot aantal soorten niet gekarteerd. Daarom is voor de bosvogels gekozen voor alleen een analyse voor de totale bosvogelgroep. De analyse is ook weer uitgevoerd voor alle soorten en voor de kenmerkende, (vrij) kritische soorten. Tot deze laatste groep behoren bijvoorbeeld Gekraagde Roodstaart, Groene Specht, Fluitier, Wielewaal etc.

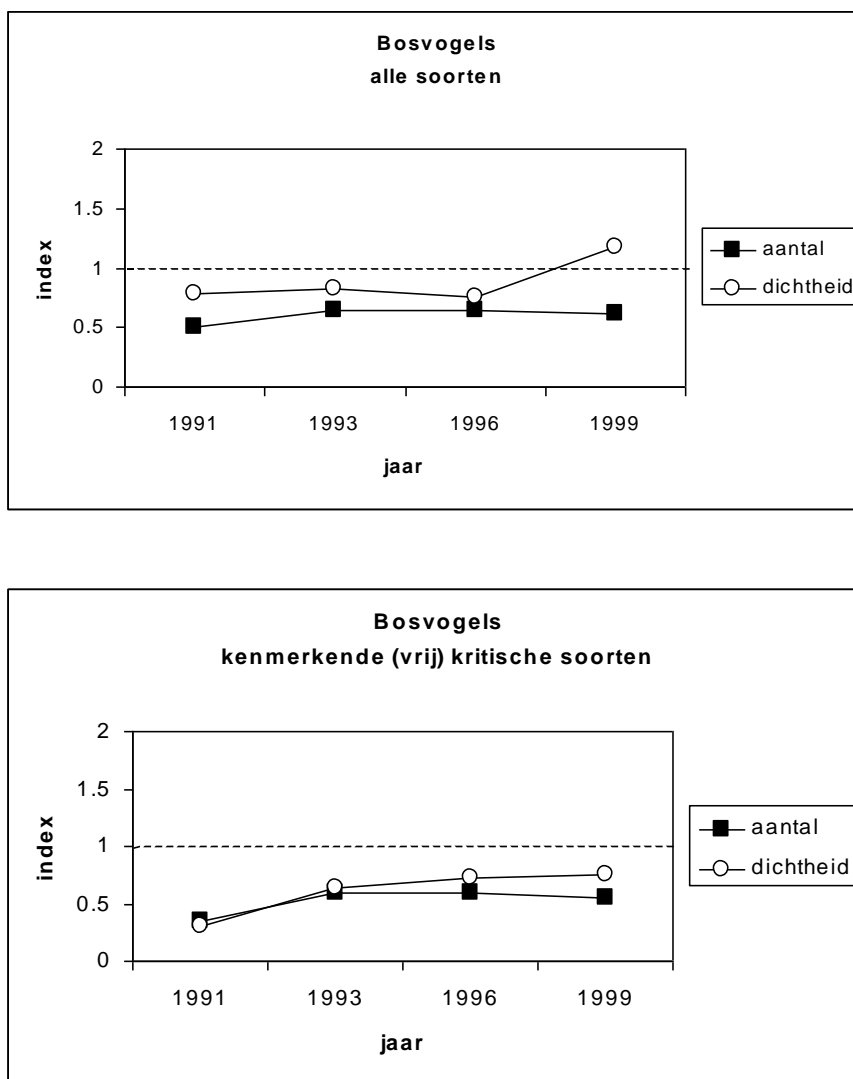
De analyse is grafisch weergegeven in figuur 12. De resultaten zijn duidelijk minder spectaculair dan voor de water en rietvogels. Toch lijkt er voor wat betreft de dichtheden

voor beide grafieken een stijgende tendens te bestaan. Op zich is dit niet zo verwonderlijk omdat er aan het bos niets meer wordt gedaan. Dit betekent dus dat er steeds meer dood hout aanwezig is hetgeen een gunstige invloed op de bosvogels heeft.

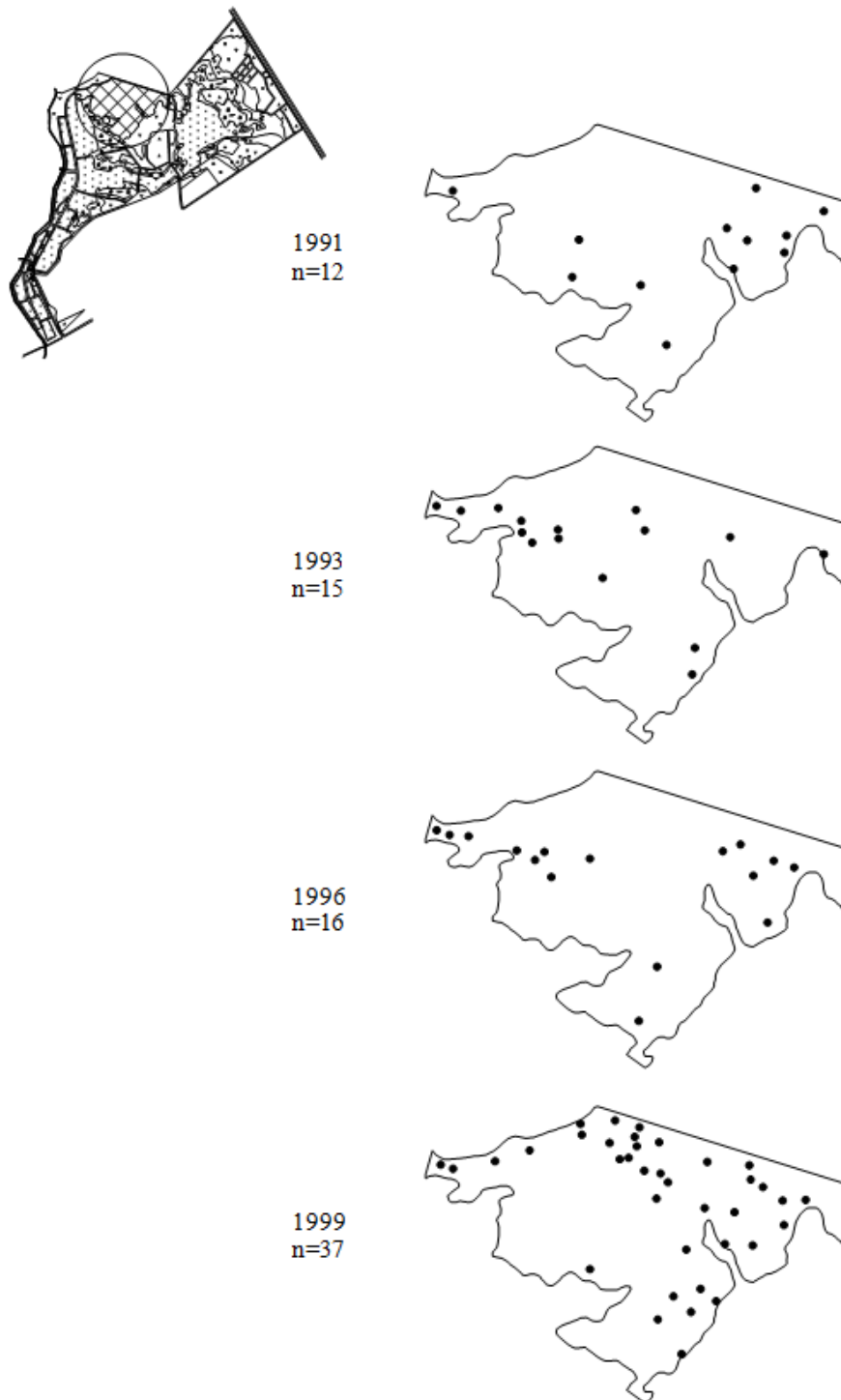
Illustratief is in dit verband het dennenbos in het noorden. Alle territoria daarin van de gekarteerde bosvogels zijn per onderzoeksjaar weergegeven in figuur 13. Het totaal aantal territoria neemt toe met de jaren. Vooral in 1999 is de toename erg groot.

De beheersmaatregel "niets doen" lijkt zijn uitwerking niet te missen en het wordt interessant om te kijken hoe deze reeks zich gaat ontwikkelen in de toekomst.

Figuur 12: Vergelijking van de bosvogels met de referentie "Grove Den met Berken". Boven voor alle soorten en onder voor de kenmerkende, (vrij) kritische soorten.

Figuur 13: Zekere territoria van alle gekarteerde bosvogels tijdens de onderzoeksjaren in het dennenbos in het noordelijk deel van het gebied.

Slotbeschouwing

De vier inventarisaties in een tijdspanne van negen jaar begint een interessante reeks op te leveren. Naast de stippenkaarten per soort levert de reeks ook voor de ecologische vogelgroepen interessante informatie.

Door de groepen te beschouwen in plaats van de individuele soorten, worden trends vaak nog duidelijker omdat jaarlijkse schommelingen en het toeval worden "gedempt"; met andere woorden, de data worden robuuster.

De analyse aan de hand van de ecologische vogelgroepen maakt duidelijk dat het onderzochte gebied een bijzondere plaats inneemt voor wat betreft de vogels van open water.

De aantallen zijn, vergeleken met goed ontwikkelde gebieden in Nederland, soms extreem hoog. Het gebied is daardoor een potentiële kandidaat voor het vestigen van zeldzaamheden uit die betreffende groepen, zoals de Zwarte Stern (vlotjes uitleggen?), Pijlstaart, Roodhalsfuut etc.

Ook voor de rietvogels zijn de omstandigheden gunstig, zij het wat minder extreem dan bij de vogels van open water. Waarnemingen van de laatste jaren van bijvoorbeeld Woudaapje, Kwak, en Grote Zilverreiger wijzen ook op mogelijke potenties van het gebied voor zeldzame rietvogels.

Voor zowel de watervogels als voor de rietvogels is een positieve tendens waar te nemen voor wat betreft de ontwikkeling op ornithologisch gebied.

Waarschijnlijk zijn het grote voedselaanbod en de rust de grote troeven van het gebied.

De bossen in het gebied zijn wat bescheiden van omvang voor een goede analyse en vergelijking met referentiegebieden. Maar toch is ook hier een positieve ontwikkeling gaande. Het dood-hout-gehalte neemt toe in

de bossen van het onderzochte gebied en dit heeft een positieve weerslag op de vogelstand.

Literatuur

- BIJLSMA R. 1992. De broedvogels van het Leenderbos en omgeving in 1991. SOVON-rapport 1992/01.
- FLADE M. 1994. Die Brutvogelgemeinschaften Mittel- und Norddeutschlands. Grundlagen für den Gebrauch vogelkundlicher Daten in der Landschaftsplanung. IHW-Verlag, Eching.
- HEIJNEN T. 1992. Broedvogels van de Visvijvers te Valkenswaard ten oosten van de Tongelreep in 1991. Vogelwerkgroep de Kempen, Veldhoven.
- HEIJNEN T. 1995. Broedvogelinventarisatie De Maaij (Bergeijk) 1995. Vogelwerkgroep de Kempen, Veldhoven.
- KOLSTERS J. 1993. Broedvogels van de Visvijvers te Valkenswaard ten oosten van de Tongelreep in 1993. Vogelwerkgroep de Kempen, Veldhoven.
- KOLSTERS J. & WOUTERS P. 1997. Broedvogels van de Visvijvers te Valkenswaard ten oosten van de Tongelreep in 1996. Vogelwerkgroep de Kempen, Veldhoven.
- KOLSTERS J. EN WOUTERS P. 2000. Broedvogels van de Visvijvers Valkenswaard in 1999. Vogelwerkgroep de Kempen, Veldhoven.
- SIERDSEMA H. 1995. Broedvogels en beheer. Staatsbosbeheer & SOVON.

